

Zabezpečení ve stáří **Důchodové systémy**

13.12.2007

Mirka Wildmannová

Katedra veřejné ekonomie

Ekonomicko-správní fakulta MU Brno

E-mail: mirkaw@econ.muni.cz

Proč existují veřejné penzijní systémy?

- **Shoda:** vládní intervence je nutná, bez ní volný trh nebude schopen zajistit finanční ochranu ve stáří
- **Rozpor:** jaký mechanismus pro dosažení zaopatření ve stáří zvolit?
- *Problematika stárnutí:* společenský problém, nejenom individuální problém (sociální riziko)

Jak zacházet s problémem stárnutí?

- **Nicholas Baar – jsou rizika, které společnost nese kolektivně, ne individuálně (také riziko ekonomické recese – kolektivní riziko, v privátním pojištění není ochráněno)**
- **Sdílení rizika (zadlužená země – přenést na jinou generaci)**

Důvody vládní intervence

- **Zabránit chudobě mezi těmi, u nichž se nepředpokládá další pracovní aktivita**
- **Mnozí pracující bývají krátkozrací**
- **Ochrana rozvážných členů před parazity**
- **Snížení nejistoty, jestliže je každý jednatlivec povinen vytvářet si vlastní důchodové zaopatření sám**

Význam tématu

- **Klíčové téma v přestavbě sociálního systému**
- **Hlavní výdajová položka sociálního systému**
- **Stěžejní problém: *ufinancovatelnost systému* – řešení problému v širších propojených ekonomických souvislostech**

Problémové okruhy:

- **Demografický vývoj populace**
- **Úsilí o snížení redistribuce (především mezigenerační)**
- **Sociální spravedlnost (rovné postavení mužů a žen)**
- **Problém spravedlnosti – nerovné postavení generací**
- **System založený na privátním nebo sociálním pojištění?**

Východiska pro posouzení možností financování důchodového zabezpečení

- ***Ekonomické hledisko:*** únosnost finančního kapitálu, pobídky ke spoření a k práci, rozvinutost finančních institucí, ekonomická výkonnost země, náklady na pracovní sílu
- ***Sociální hledisko:*** zajištění jistoty a stability příjmu, hledisko rovného zacházení, otázka odchodu do důchodu, problém fertility, riziko nezaměstnanosti, mezigenerační solidarita
- ***Politické hledisko:*** volební síla důchodců, preference

Základní typy penzijních plánů

1. *Dávkově definované systémy (DB-defined benefit)* – kombinace více faktorů: odpracovaný počet let, výše příjmu jedince určité období a výše tzv. aktuálního parametru (stanoven zákonem) = výše důchodu stanovena poměrně komplikovaným způsobem
2. *Příspěvkově definované systémy (DC-defined contribution)*- výše budoucí penze závisí na velikosti odvedených příspěvků
3. *Hypotetické příspěvkově definované systémy (NDC)* – princip individuálního účtu, připisují se příspěvky a jsou zhodnocovány v čase (tzv. hypotetická míra výnosnosti systému – míra růstu základu, z něhož jsou vypláceny příspěvky)

Základní typy konstrukce důchodového systému

- 1. Bismarckův pojistný systém**
- 2. Beveridgeův (flat-rate) systém**
- 3. Dvousložková konstrukce**
- 4. Pojistný systém se stanoveným minimem**

Základní možnosti financování důchodového zabezpečení

- **Ze státního rozpočtu – zdrojem prostředků jsou daně z příjmu**
- **Ze SR – zdrojem prostředků jsou příspěvky na důchodové pojištění**
- **Z fondu odděleného od SR – žádná kapitálová rezerva – systém PAYG**
- **Z fondu, při průběžném financování se vytváří rezerva (dlouhodobě investovatelný kapitál)**
- **Fondový či pojišťovací princip (capital reserve)**
- **System povinného spoření**
- **Zaměstnanecké penzijní pojištění**

Nevýhody průběžného systému

- **Demografický vývoj**
- **Negativní dopady na trh práce**
- **Opomíjí potenciální možnost mít vyšší domácí úspory**
- **Vytlačování veřejných a soukromých investic**
- **Problematika opačné redistribuce**
- **Netransparentnost a skrytá akumulace dluhu**
- **Vládní selhání**
- **Demotivační působení**

Výhody průběžného systému

- **Umožňuje sociální solidaritu mezi občany**
- **Není problém valorizace**
- **Úspory na režijních nákladech**
- **Ekonomická rizika nese stát**
- **System umožňuje při zavádění nebo změně okamžité zahájení výplaty dávek**

Výhody fondového financování

- **Nepodléhá důsledkům stárnutí populace**
- **Pozitivní dopady na finanční trhy**
- **Vyšší úspory**
- **Zlepšení fungování na trhu práce**
- **Snížení rizika tzv. morálního hazardu**
- **Dodatečný růst HDP**

Nevýhody fondového systému (problémy přechodu na fondový systém)

- **Fiskální dopad přechodu**
- **Nedostatek dostatečně fungujících finančních trhů**
- **Neexistence silných regulačních a dohlížecích mechanismů**
- **Vyšší administrativní náklady**
- **Absence solidarity**
- **Odstranění všech náhradních dob pojištění**
- **Problém inflace**
- **Velký rozdíl mezi počtem členů a aktivních přispívatelů**
- **Nedostatek informací o penzijních fondech**
- **Růst míry úspor není dostatečně prokázaný**
- **Možnost vládního selhání není vyloučena**

Eliminace nevýhod

- **Legislativní uspořádání**
- **Kombinace obou metod financování**
 1. *System založený na dvou pilířích (většina evropských zemí)*
 2. *System založený na třech pilířích*

Valorizace v důchodovém zabezpečení

- **Přizpůsobování v závislosti na růstu maloobchodních cen a životních nákladů**
- **Přizpůsobování v závislosti na růstu mezd ekonomicky aktivních členů společnosti**

Problémy :

- **na základě jakého ukazatele by měly být důchody upravovány?**
- **Zvyšování důchodu: o pevnou částku nebo procentuelně?**
- **Zvyšovat důchody jednotně pro všechny nebo diferencovaně pro různé skupiny důchodů?**

Zabezpečované životní situace

- **Stáří**
- **Invalidita**
- **Ovdovění a osiřené**

Dávky důchodového pojištění

- **Starobní důchod**
- **Invalidní důchod**
- **Částečný invalidní důchod**
- **Vdovský důchod**
- **Vdovecký důchod**
- **Sirotčí důchod**

Starobní důchod

- **Sociální událostí vymezující tuto životní situaci je dosažení určité věkové hranice (výjimky: pružná věková hranice odchodu do důchodu)**
- **Nárok na starobní důchod: dosažení požadovaného počtu let pojištění (nyní 25 let)**

Konstrukce důchodu

Dvousložková konstrukce důchodu:

- 1. Pevná základní výměra**
- 2. Procentní výměra (výše výdělku + doba pojištění)**

Parametry pro výpočtový základ:

- rozhodné období
- Vyloučené doby
- Vyměřovací základ
- Všeobecný vyměřovací základ
- Přepočítací koeficient
- Koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu
- Roční vyměřovací základ
- Osobní vyměřovací základ
- Výpočtový základ

Vývoj důchodového pojištění

- **1990 – odstraněna diskriminace OSVČ, důchody valorizovány**
- **1991- organizační sjednocení s nemocenským pojištěním v rámci ČSSZ, valorizace důchodů**
- **1992 – zrušeny preference v systému, jednotné podmínky**
- **1993 – zavedeno pojistné = zvláštní platba mimo daňový systém**
- **1994 – přijat zákon o penzijním připojištění se státním příspěvkem**
- **1995 – zákon o důchodovém pojištění**
- **1996 – zvláštní účet důchodového pojištění v rámci SR**
- **1997 – zpřísnění valorizačních podmínek a zápočtu tzv. náhradních dob**
- **1999 – schválena novela o penzijním připojištění se státním příspěvkem**

Vývoj důchodového pojištění

- **2000 – návrh zákona o Sociální pojišťovně**
- **2001 – nebylo schváleno: vznik Sociální pojišťovny, novela zákona o penzijním připojištění, zákon o zaměstnaneckém penzijním připojištění**
- **2003 – schváleny parametrické změny**

Důchodový systém - současnost

- Prakticky výlučně postavený na průběžném financování

Problémové okruhy (nesrovnalosti ve vnitřních strukturálních vztazích)

- Úroveň důchodů
- Míra solidarity (příjmová solidarita, nadměrný rozsah náhradních dob, zvýhodnění OSVČ)
- Předčasné důchody
- Financování důchodů

Pro důchodovou reformu nutno vyřešit problémové okruhy:

- **Zvýšit potřebné finanční zdroje**
 - **zvýšit disciplínu ve výběrech**
 - **zavést platby za náhradní doby pojištění**
 - **zvážit předložení návrhu na zvýšení platby pojistného (!)**
 - **zapojení dalších zdrojů**
- **Omezit výdaje systému**
 - **zpřísnit nároky na poskytování jednotlivých důchodů (nebo zrušit ?)**
 - **zpřísnit podmínky pro výplatu důchodů (souběh důchod+mzda)**
 - **valorizovat důchody pouze z hlediska vývoje životních nákladů**
 - **po roce 2007 pokračovat v reformě zvýšení věku odchodu do důchodu**

Východisko pro řešení reformy důchodového systému:

- **Společenský konsenzus**
- **Zachování míry solidarity a zachování generační solidarity současně**
- **Řešení problému nebude vyvolávat vážné poruchy v sociální sféře ani v ekonomice**
- **Nutno respektovat dlouhodobou mezigenerační smlouvu – tato smlouva musí být spravedlivá k těm, kteří již důchody zaplatili a k těm, kteří dnes platí vyplácené důchody**
- **Zachovat koncept sociální spravedlnosti (který neodporuje požadavkům dlouhodobé ufinancovatelnosti)**

Otázka k zamyšlení:

- **Je zavedení penzijních fondů východiskem z krize důchodového systému?**
 - **Stát blahobytu – jednoduché zobrazení kladů průběžného financování oproti soukromému (podporuje opačný výběr + zvyšuje morální riziko)**
- = chrání jednotlivce před nedostatek trhu**
- = pružné řízení, redistribuce mezi generacemi a sociálními vrstvami, snížení administrativních nákladů, předvídatelnost rizik**
- = rozprostírá riziko mezi velký počet jedinců (podpora morálního rizika)**
- = pozornost nejchudší populaci – substitut individuálního altruismu**
- = ne vždy představuje veřejný zájem představovaný voličem – mediánem**
- = politicky ovlivnitelný, orientován na krátkodobé cíle, veřejná správa ve prospěch byrokracie**

Literatura:

- **Krebs a kol.: Sociální politika, ASPI, 2005**
- kap.: 8,9, dostudovat kap. 10 - penzijní připojištění
- **Černá, Trinnerová, Vacík: Právo sociálního zabezpečení, vydavatelství Aleš Čeněk 2002, kapitola č.7**